

ТДУ 930.85(100)
ТКБ 63.2-1

**АҲАМИЯТИ ҲАМКОРИҲОИ АДИБОНИ
ТОҶИКИСТОН ВА ФЕДЕРАТСИЯИ
РУСИЯ ДАР ИНКИШОФИ
АДАБИЁТИ ТОҶИК(1946 – 1960)**

*Думаева Азиза Расулҷоновна, унвонҷӯи
кафедраи таърихи Ватан ва археологияи МДТ
“ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров(Тоҷикистон,
Хуҷанд)*

**ЗНАЧЕНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА
ТАДЖИКСКИХ И РУССКИХ ПОЭТОВ И
ПИСАТЕЛЕЙ В РАЗВИТИИ
ТАДЖИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (1946-1960)**

*Думаева Азиза Расулҷоновна, соискатель
кафедры истории Отечества и археологии
ГОУ «ХГУ имени акад. Б. Гафурова
(Таджикистан, Худжанд)*

**COOPERATION OF TAJIK AND RUSSIAN
POETS AND WRITERS AND THEIR
CONTRIBUTION INTO THE TAJIK
LITERATURE DEVELOPMENT (1946-1960)**

*Dumayeva Aziza Rasuljonovna, applicant of the
department of home history and archeology under
the SEI “KhSU named after acad. B.Gafurov”
(Tajikistan, Khujand), E-mail:dumaeva@mail.tj*

Вожаҳои калидӣ: адабиёт, шоир, нависанда, адабиётшиносӣ, шеър, достон, таърихи адабиёт, ҳамкорӣ

Мақола ба таҳқиқи масъалаи ҳамкориҳои адибони тоҷику рус ва саҳми онҳо дар инкишофи адабиёти тоҷик дар солҳои 1946-1960 бахшида шудааст. Қайд карда шудааст, ки дар солҳои 1946-1960 адабиёти тоҷик дар заминаи ҳамкориҳои адабии суҳанварони тоҷику рус инкишоф меёфт. Дар асоси адабиёт ва сарчашмаҳои мавҷуда масъалаи ҳамкориҳои адабии нависандагон тоҷику рус аз лиҳози таърихӣ таҳқиқ гардидааст. Тазақкур меравад, ки давраи омӯхташаванда давраест, ки маданияти халқи тоҷик пеш рафта, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Ҳамаҷумҳуриҳои бародарии собиқ дар ИҶШС дар Ҳама соҳаҳо хуб ба роҳ монда шуда буд. Мусаллам аст, ки дар чунин шароит миёни адибони Тоҷикистону Русия ҳамкориҳои адабӣ вусъати тоза пайдо намуда буданд, ки ин нуқта бо мисолҳои мушаххас собит карда мешавад.

Ключевые слова: литература, поэт, писатель, литературоведение, стихотворение, поэма, история литературы, сотрудничество

Статья посвящена вопросам сотрудничества таджикских и русских поэтов и писателей и их вклада в развитие таджикской литературы в 1946 – 1960 гг. Отмечаются основные формы и методы сотрудничества. Подчеркивается, что в 1946-1960-их годах таджикская литература развивалась на основе литературных связей между русскими и таджикскими писателями. На основе источников и имеющейся литературы автор освещает проблему с исторической точки зрения, а также делает свои выводы. Изучаемый период является периодом развития отношений между братскими странами бывшего СССР. Несомненно, в это время развивались и литературные связи между Таджикистаном и Россией.

Key-words: literature, poet, writer, literary criticism, poem, verse, history of literature, cooperation

The article dwells on the issues concerned with cooperation between Tajik and Russian poets and writers and their contribution into the Tajik literature development referring to 1946-1960. She underscores the main forms and methods of cooperation. The author lays an emphasis upon the idea that in 1946-1960 Tajik literature has developed designing on the premise of literary ties between Russian and Tajik writers. Proceeding from sources and available literatures, the author illuminates the problem under the historical angle, and expresses her own conclusions dealing with the theme explored. The period under study is considered to be as development of relations between the brotherhoods countries of the former USSR. It is clear that literary ties between Tajikistan and Russia developed at that time.

Яке аз қадамҳои муҳим дар роҳи инкишофи адабиёти халқҳои шӯравӣ ин ҳамкориҳои байниҳамдигарии адибони ҷумҳуриҳои бародарӣ буд. Дар заминаи ҳамкориҳои адабӣ миёни адибони тоҷик ва рус дар солҳои 1946 – 1960 адабиёти тоҷик рушд кард.

Баъди аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ адабиёт ва санъати халқи тоҷик дар шароити осоишта рӯ ба инкишоф оварда, дар он қарорҳои КМ ҲК (б) «Дар бораи журналҳои «Звезда» ва «Ленинград», «Дар бораи репертуари театрҳои драматӣ ва чораҳои беҳтар кардани он» (соли 1946), дар бораи операи «Дӯстии бузург»-и В.Мураделӣ (соли 1948) нақши худро гузоштанд [5, с.225].

Соҳтмони фарҳангӣ дар Тоҷикистон бо вучуди он Ҳама ихтилофоте, ки ба ин раванд хос буд, саҳифаи дурашоне дар таърихи нави халқи тоҷик ба ҳисоб меравад. Ин соҳтмон, ки дар солҳои

40-уми асри XX дар ҶШС Тоҷикистон давом дошт, боиси таҳаввулоти амиқ дар ҳаёти маънавии ҷумҳурӣ гардид.

Ҳодисаи муҳими сиёсӣ ва фарҳангии ин давра эҷоди Гимни давлатии ҶШС Тоҷикистон дар соли 1946 мебошад, ки онро бастакор С.Юдаков ба шеърӣ А.Лоҳутӣ навиштааст. Бояд зикр намуд, ки ин гимн аз соли 1946 то соли 1994 ҳамчун гимн давлатӣ хизмат намуда, дар соли 1994 матни он дар асоси озмун бар шеърӣ Шоири халқии Тоҷикистон Гулназар Келдӣ иваз шуд. Вале ҳамоно мусиқии мутантане, ки Сулаймон Юдаков дар соли 1946 барои Гимни давлатии ҶШС эҷод карда бул, ҳамчун мусиқии Суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳфуз дошта шудааст.

Дар моҳи моҳи сентябри соли 1949 дар шаҳри Москва даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик баргузор гардид. Дар даҳа 30 нафар адиби тоҷик иштирок менамоянд ва дар баррасии асарҳои онҳо 45 нафар намояндагони адабиёти рус ширкат мекунанд. Дар қасри адибони Маскав шаби адабии устод Айнӣ бо ширкати нависандагони рус К.Симонов, К.Федин, А.Фадеев, Л.Леонов барпо мегардад [10].

Дастоварди нависандагон ва шоирони тоҷик аз ҷониби шоирону нависандагони рус баҳои баландро сазовор гардид [5, с.226]. Бояд хотиррасон намоем, ки шоирону нависандагони тоҷик аз ин чорабинӣ баҳраи зиёд бардошта буданд.

Дар навбати худ РСФСР низ дар Тоҷикистон рӯзҳои фарҳангӣ ва адабии худро гузаронд. Дар натиҷа ба роҳ мондани ин қабил чорабиниҳо шоирону нависандагон бо эҷодиёт ва малакаю маҳорати ҳамдигар шиносӣ пайдо менамуданд. Дар ин давра асарҳои нависандагон ва шоирони рус ба забони тоҷикӣ баргардон шуданд [5, с.227].

Бояд гуфт, ки дар Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон шоир ва нависандагони рус низ фаъолият мебуданд, ки дар рушди адабиёти ҷумҳурӣ саҳми назаррас доштаанд.

Дар солҳои 50 – уми асри XX як қатор асарҳои адибони русзабон ба монанди китобҳои Г. Шелест, таҳти унвони “Аз паи изи гарм”, “Субҳи хомӯшнашаванда” романи “Рӯзҳои қорӣ” ва повести “Дар масири худ”, ҳамчунин очеркҳо дар бораи ҳаёти ҷумҳурӣ, ки аз ҷониби В. Бадерин, Д. Дудкин, Л. Горлеский навишта шуда буд, миёни хонандагони тоҷик маҳбубият пайдо намуданд. Тарҷумонҳои рус В. Кириллов, М. Фофанова, Е. Петров якҷанд асари шоирон ва нависандагони тоҷикро ба забони русӣ тарҷума намуда буданд [5, с.230].

Дар асарҳои адибони тоҷик мавзӯҳои ҳаёти сотсиалистӣ, ғалабаи таърихӣ халқи шӯравӣ бар фашизм, мубориза алайҳи зуҳуроти миллатгарой ва боқимондаҳои урфу одатҳои зараровар, тарғиби ғояҳои дӯстии халқҳо, меҳанпарастии сотсиалистӣ тараннум мешуданд. Дар ин давра асарҳои С. Айнӣ «Ёддоштҳо», Ҷалол Иқромӣ «Шодӣ», Раҳим Ҷалил «Одамони ҷовид», Фотех Ниёзӣ «Вафо» ва асарҳои манзуми Мирзо Тур- сунзода «Қиссаи Ҳиндустон», «Ман аз Шарқи озод», «Ҳасани аробакаш», «Чароги абадӣ», «Садои Осиё», Мирсаид Миршакар «Панҷи ноором», «Қишлоқи тиллоӣ» пешкаши хонандагон шуданд. Барои асарҳои баъдичангӣ С.Айнӣ, М.Турсунзода ва М.Миршакар сазовори унвони Лауреати Мукофоти Давлатӣ гардиданд. Баъд аз ҷанг насли нави шоирону нависандагон Ф.Муҳаммадиев, Ф.Ансорӣ, Ғ.Мирзо, А.Сидқӣ, А.Баҳорӣ, М.Фарҳат, А.Шукӯҳӣ ба шохроҳи адабиёт қадам ниҳоданд.

Бояд гуфт, ки дар амал қорӣ қардани соҳтмони фарҳангӣ дар Тоҷикистон ба як қатор душворӣ аз қабил ақибмондагии иқтисодӣ ва фарҳангӣ, бесаводии аҳоли, бозмондаҳои даврони феодалӣ, муқовимати унсурҳои муҳолиф ва ғайра дучор гардид.

Вазъӣ ба амал омада аз нав тарбия қардани синфи коргарро тақозо менамуд, ки то аз техникаи замонавӣ истифода намуда тавонад, сифат ва ҳаҷми маҳсулотро зиёд кунанд. Дар ин ҷода аввалин чорабиниҳо ин маҳви бесаводӣ дар мамлакат ба ҳисоб мерафт.

Роҳбарияти ҷумҳурӣ ҳолати пешомадаро ба назар гирифта, тамоми чораҳоро меандешид то аз вазъӣ ба амал омада барояд. Ин дар ҳоле амалӣ гашт, ки инқилоби он дар мамлакат ғалаба намуд, ки дар ғалабаи он дар ҶШС Тоҷикистон саҳми ҷумҳуриҳои бародарӣ хеле қалон буд.

Дар назди адибон ва ходимони санъат вазифа гузошта шуда буд, ки адабиёт, кино, театр, мусиқӣ бештар ба ҳаёт наздик қарда шуда, дарачаи ғоявӣ - бадеии онҳо баланд бардошта шавад. Хонандагон бо асарҳои М.Турсунзода, М.Миршакар, Б.Раҳимзода, Ф.Ниёзӣ, Ф.Ансорӣ, Ғ.Мирзоев, А.Сидқӣ, А.Баҳорӣ, В.Криллов, Л.Горлетский ва дигарон, ки ба водихои Вахш Ҳисор, заминҳои навқорами вилояти Қурғонтеппаву Ленинобод, ГЭС-и Қайроққум, комбинати шоҳибобии ш. Ленинобод.

Эҷод гаштани драмаҳои нав ба забони тоҷикӣ тарҷума шудани шоҳасарҳои драматургони

ватанӣ ва ҷаҳонӣ сахнаи театрҳои моро бой намуда, мазмуну мундариҷаи қори онҳоро ғанӣ гардониданд. Дар сахнаи театри Опера ва балети ба номи С.Айнӣ асарҳои барҷастаи П.Чайковский, Р.Корсиков, В.Шекспир, Ч.Верди ва нахустбалети тоҷик «Лайли ва Мачнун» - и бастакор С.Баласанян ва ғайра намоиш дода шуданд [9, С.441-443].

Дар Театри опери ва балети ба номи С.Айнӣ бештар осори классикони рус аз қабилӣ «Достони шоҳ Султон» ва «Шоми май»-и Н.Римский- Корсаков, «Князь Игорь»- и А.Бородин, «Парии обӣ»-и А.Даргомитский, «Пиковая дима»- и П.Чайковский ба сахна гузошта шуда, ба ин васила тамошобини тоҷик бо осори маъруфи халқи рус ошно карда мешуд.

Ҷ.Икромӣ соли 1949 қисми дуҷуми романи «Шодӣ»- ро ҷоп намуд, ки ҳар ду қисми он соли 1950 ба забони русӣ тарҷума гардида, ҷоп шуд.

Яке аз дастовардҳои бузурги адабиёти Шӯравии тоҷик, ки бо ёрии адибони рус ба даст оварда шудааст, ин инъикоси реализми сотсиалистӣ (ҷамъиятӣ) мебошад. Дар ин давра шоиру нависандагони тоҷик аз адибони рус шаклҳои нави адабиро аз худ намуданд. Ҷалол Икромӣ менависад: «Ман М.Шолоховро устои худ медонам. Ромни навиштаи ман «Шодӣ» дар зерӣ таъсири асари вай «Понятой целины» рӯи қоғаз омадааст» [2.с,122].

Ҷ.Икромӣ соли 1949 қисми дуҷуми романи «Шодӣ»- ро ҷоп намуд, ки ҳар ду қисми он соли 1950 ба забони русӣ тарҷума гардида, ҷоп шуд.

Пажӯҳишгарони осори С.Айнӣ қайд менамоянд, ки устод Айнӣ ба эҷодиёти нависандаи намоёни рус Максим Горкий баҳои баланд дода, чунин навиштааст: «Баъди ташкили Нашриёти давлатии Тоҷикистон ман имкон пайдо намудам, ки асарҳои «Бачагӣ», «Дар байни одамон» ва баъзе мақолаҳои М. Горкийро бо забони тоҷикӣ мутолиа намоям. Ман ҳаминро мехоҳам қайд намоям, ки таҷрибаи бойи эҷодии ман аз омӯзиши асарҳои М. Горкий хеле вобаста аст. Ман аз ин нависандаи бузург бисёр чизҳоро, аз ҷумла, офариниши образҳо, тарзи муқоиса ва метафора, тарзи баёни характери қаҳрамонҳо, услуби содаи ифодаи бадеиятро омӯхтам...»[11].

Дар солҳои 1949-1954 асари чорчилдаи тарҷумаиҳолии С.Айнӣ «Ёддоштҳо» ба таъби мерасад, ки дар он муҳимтарин лаҳзаҳои таърихи ҳастии халқи тоҷик дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX инъикос ёфтааст[13]. Дар таълифи «Ёддоштҳо» асарҳои тарҷумаиҳолии адабиёти рус, махсусан «Бачагӣ», «Дар байни мардум» ном асарҳои ёддошти нависандаи рус А. М. Горкий чун манбаи адабӣ истифода шудаанд. Устод Айнӣ аз миёнаҳои солҳои 30- юм ба омӯхтани асарҳои М.Горкий диққати ҷиддӣ дод ва асарҳои номбурда дар таҳрири адабии ӯ дастраси хонандаи тоҷик гардидаанд. Омӯзиши эҷодиёти М. Горкий ба С.Айнӣ имконият додааст, ки аз саргузаштҳои худ, аз муҳити солҳои кӯдакӣ ва ҷавонӣ, чизи асосиро аз чизи ғайриасосӣ ҷудо кунад ва бо ҳамин моҳияти иҷтимоии воқеаҳои «Ёддоштҳо»-ро афзун гардонад[12].

Адибони рус ва халқҳои бародари собиқ ИҶШС ҳанӯз дар замони зиндагиаш ба эҷодиёти Садриддин Айнӣ баҳои баланд додаанд. Минҷумла, шахсиятҳои барҷаста, аз қабилӣ Л.Леонов, Ю.Фучик, Ч. Айтматов, К. Федин ва ҷандин шоирону нависандагони адабиёти ҷаҳонӣ ба осори устод С.Айнӣ баҳои сазовор додаанд[11].

Дар ин давра шоиру нависандагони тоҷик аз адибони рус шаклҳои нави адабиро аз худ намуданд. Ҷалол Икромӣ менависад: «Ман М. Шолоховро устои худ медонам. Романи навиштаи ман «Шодӣ» дар зерӣ таъсири асари вай «Поднятой целины» рӯи қоғаз омадааст»[2,с. 122].

Ғанӣ Абдулло бошад дар солҳои 50 – уми асри XX бо В.С. Вишевск робитаи дӯстӣ дошт. Абдулло Ғанӣ навишта буд, ки агар агар таъсири эҷодиёт ва сӯҳбати В.С. Вишевск ва Н. Погодин намебуд ӯ ҳеҷ гоҳ драма эҷод намекард [6].

Яке аз нависандагони номии Тоҷикистон Раҳим Ҷалил соли 1949 романи «Одамони ҷовид» – ро навишт, ки сабки навиштани роман ба асарҳои нависандагони рус монандӣ дошт. Бе ягон шаку шубҳа метавон гуфт, ки дусти ва ҳамнишинӣ бо адибони рус бевосита таъсир расонидааст[4,с.404].

Дар ин солҳо дар саҳифаҳои рӯномаи «Стахановчӣ» шеърҳои А.Тохирӣ, М. Фарход ва дигар шоирони ҷавон пайваста ҷоп мешуданд [4,с.405].

Дар давраи мазкур методҳои нави навиштани асраҳои бадеӣ ба адабиёти тоҷик ворид гардид. Акнун шоиру нависандагони тоҷик бештар роман, повест ва очерк менавиштагӣ шуда буданд. Драматургияи тоҷик низ дар зерӣ таъсири адабиёти рус инкишф меёфт.

Дар саҳнаҳои театри тоҷик адабиёти рус мавқеи хосро ишғол менамуд. Санаи 19 июни соли 1948 дар театри Ордени байрақи Сурхи меҳнатдорӣ давлатии академикино драммавии ба номи Абулқосим Лоҳутӣ асари драматурги машҳури рус А.М. Островский «Духтари бибисот» ба

сахна гузошта шуда буд. Соли 1952 ба муносибати 100 солагии Н.В. Гогол театри мазкур намоишномаи “Муфатиш”-ро ба сахна гузошта буд [8, с.77].

Соли 1951 шӯбаи вилояти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ташкил ёфт. Дар нахустин конференсияи адабии шӯбаи вилояти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон дар вилояти Суғд, соли 1952 Раҳим Ҷалил котиби масъул интихоб шуд [1, с.243] Минбаъд бо роҳбарии Раҳим Ҷалил ҳамкориҳои шоирону нависандагони вилоят бо адибони рус густариши тоза пайдо намуд.

Ҳамин тавр ҳамкориҳои адибони тоҷику рус дар ташаккули адабиёти тоҷик сахми бузург дорад. Дар солҳои 1946 – 1960 раванди ҳамкориҳои адабӣ дар қатори дигар соҳаҳои ҷомеа дар сатҳи баланд қарор дошт. Ба ин пеш аз ҳама сиёсати Ҳукумати Шӯравӣ сабаб гардида буд. Дар эҷодиёти адибони тоҷик раванди “Дӯсти халқо” таъсири калон гузоштааст. Инро мо дар эҷодиёти Мирзо Турсунзода ва Мӯъмин Қаноат бараъло эҳсос карад метавонем. Дар охир ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки ҳамкориҳои адабии адибони тоҷику рус дар солҳои 1946 – 1960 боиси рушди адабиёти тоҷик гардида адибони ҷавонро тарбия намуда ба камол расонид.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдуллоев, С.А. Илм ва фарҳанги Тоҷикистон дар нимаи аввали қарни ХХ/С.А.Абдуллоев.- Хучанд-1998.- 344 с.
2. Богуманова, З.З. Дружба и сотрудничество Таджикистана с братскими республиками СССР в условиях развитого социализма (1959-1975 гг.)/З.З.Богуманова.-Душанбе:Дониш,1982.- 166 с.
3. Богуманова, З.З. На пути культурного взаимообогащения/З.З.Богуманова.–Душанбе: Дониш, 1988.- 124 с.
4. История Ленинабада. – Душабе, 1986.- 608 с.
5. История таджикского народа. Том VI. (Новейшая история) – Душанбе, 2011. – 688 с.
6. Коммунист Таджикистана, 1967.- 8 апреля.
7. Набиев, В.М. Во имя дружбы и сотрудничества/В.М.Набиев.-Худжанд:Нури маърифат, 2018. – 288 с.
8. Назаров, М. Санъати халқи тоҷик/М.Назаров.-Сталинобод. – 1961.- 292 с.
9. Раҳматуллоев, А.З. Таърихи халқи тоҷик/А.З.Раҳматуллоев,Х.С.Сатторов,Н.Т.Тоҷов.– Душанбе:«ЭР-граф», 2011.- 524 с.
- 10.Чумхурият.- 2015.- №: 77.-15 апрел
- 11.<https://www.tajmedun.tj/tj/nazare-ba/i-timoiyet/tashakkuli-akhlo-iyu-manavii-donish-yen-dar-ambastag-bo-faoliyati-adabii-sadriddin-ayn/>- охири бознигарӣ 22.12.20
- 12.<https://ansor.info/asari-ambastii-ajni-joddosht-o/> охири бознигарӣ 22.12.20
13. <http://www.kumitaizabon.tj/tg/content/ayni-sadriddin-saidmurodzoda-1878-1954>- охири бознигарӣ 22.12.20

REFERENCES:

1. Abdulloev, S.A. Science and Culture of Tajikistan Referring to the first Half of the XX-th Century / S.A. Abdulloev. – Khujand, - 1998. - 344 p.
2. Bogumanova, Z.Z. Friendship and Cooperation of Tajikistan with the Brotherhood Republics of the USSR under the Conditions of Developed Socialism (1959-1975) / Z.Z. Bogumanova. - Dushanbe: Knowledge, 1982. - 166 p.
3. Bogumanova, Z.Z. On the Way of Cultural Interaction / Z.Z. Bogumanova. – Dushanbe: Knowledge, 1988. - 124 p.
4. The History of Leninabad. - Dushabe, 1986. - 608 p.
5. The History of the Tajik Nation. – V.VI. (New History) – Dushanbe, 2011. - 688 p.
6. The Communist of Tajikistan, 1967. April 8.
7. Nabiev, V.M. In the Honor of Friendship and Cooperation / V.M. Nabiev. - Khujand: Light of Enlightenment, 2018. - 288 p.
8. Nazarov, M. Art of the Tajik Nation / M. Nazarov. - Stalinabad. - 1961. - 292 p.
9. Rahmatulloev, A.Z. The History of the Tajik Nation / A.Z. Rahmatulloev, H.S. Sattorov, N.T. Tojov. - Dushanbe: Er-graph, 2011. - 524 p.
10. Jumhuriyat. - 2015. - №: 77. April 15.
- 11.<https://www.tajmedun.tj/tj/nazare-ba/i-milliet/tashakkuli-akhlo-iyu-manavii-donish-yen-dar-ambastag-bo-faoliyati-adabii-sadriddin-ayn/> (Date of request: 22.12.20).
12. <https://ansor.info/asari-ambastii-ajni-joddosht-o/> (Date of request: 22.12.20).
13. <http://www.kumitaizabon.tj/tg/content/same-sadriddin-saidmurodzoda-1878-1954> (Date of request: 22.12.20).